

LIOTEKA
HTETIT

SLZ

tregime
të zgjedhura

sotir
andoni

NËN SHELGETE TE MULLIRI

Atë mullirin e madh të fshatit tim, nuk kam për ta harruar sa të më mbijë lëndia mbi krye. Bota ime, që kur u përmenda dhe sa u rrita, ishte shtëpia ku linda dhe ai mulliri i madh. Kishim një oborr e na ndante një vijë uji.

Më thonë se mulliri mbahet mirë sot e kësaj dite e më dërgon të fala e shëndete. Që është i fortë dhe i patundur, e besoj pa u betuar njeri. Themelet i ka të thella sa një hosten, muret të trasha një hap malësori, gurët qoshe prej mademi e qeresteja që e mbulon sipër, është e listë dhe e dendur sa nuk do t'ja dijë as nga barra e plloçave e as nga rrufeja e qiellit!

Si më thonë, mulliri bluan e punon gjithnjë e me radhë (si në mulli), me gërr gërr gërr e vuu vuu vuu, po ashtu si më mbante zë mua kur nxora piskamën e parë.

Mullirin e kam njohur që kur m'u hapën sytë, por pahun e miellit që grinin gurët e tij e kam thithur bashkë me sisën e nënës që më jepte gji aty ndën shelgjet anës ujërave. Këngët e djepit i kam dëgjuar ujem me këngët e mullirit dhe në çdo agim zgjohesha nga çak-çuku i Kolë Mullisit që kalitte gurët... po sërish më rrëmbente gjumi gjersa pëllisnin gomarët e lidhur sërë aty te porta e mullirit, ku ngriheshin stivat e thasëve me be-reqet.

Aty rrotull mullirit kam qeshur e kam qarë. Aty jam

rritur e kam hedhur valle foshnjërie... dhe po aty për herë të parë kam puthur një vajzë! Dhe sot, kur kujtoj ato kohë dhe ato derte, më roniten lotët palë-palë! Herë lotë gazi e herë lotë vreri, herë veç e veç e herë të përzier si shi me diell.

Mbaj mend, një herë në vit, ditën e Shemitritit, mbli-dhej aty para mullirit fshati i tërë dhe merрте sekush pjesën e tij. Se gjysma e mullirit ishte e fshatit, e ngritur me ndjersën e ballit dhe paratë e kurbetit. Atje Kolë Mullisi jepte hesapet «grarisht» me gishtat e njëjës dorë (dorën tjetër e mbante në zemër). Si thashë, gjysma e mullirit ish e fshatit, po gjysma tjetër ish e beut të Kuçit; as punuar, as para derdhur beu, po, meqë mulliri ishte ngritur nën hijen e tij, i takonte gjysma, se kështu ishte e drejta e kohës.

Po një ndryshim ka ndodhur vjetët e fundit: ditën mulliri bluan e bën miell e këрма¹⁾ dhe natën, në vend të gurëve, vërtit ca rrota e maqina që i japin dritë fshatit. Kjo është punë e të rinjve — si të rinj që janë — kanë dalë tani në krye të fshatit, kanë marrë timonin dhe bëjnë përpara.

Veç një psherëtimë e nxjerr fshati kur kalon aty përpara dhe kujton Kolë Mullisin. Se Kola ka qenë ai që ngriti namën e mullirit tonë: ishte mokër dhe Kola, në krye të fshatit, e bëri të madh e hijerëndë me dy gurë e një dërstilë. Kur flasin pleqtë për punë të lashta, thonë vetullulur se atje te mokra e zunë të prerat nënën e Kolës kur solli në jetë mullisin tonë. E si rrojti shtatëdhjetë e ca vjet, Kolë Mullisi, ose Kolë Kryqi, si e thërresin gratë, dha shpirt atje në mes të mullirit, i vrrarë me plumb dhe i prerë në besë.

Kolë Kryqi, ashtu si e mbaj mend unë, ishte një plak i gjatë e kockëfortë, i veshur dimër e verë me shallvare shajaku, mbante një xhamadan me xhep të gjerë tej e ndanë e, kur ngisnin cikmat e forta të shkurtit, vishte edhe një koxhuf prej lëkure dashi. Fytyrën e kish të kuqe, sytë të vegjël dhe të qetë, vetullat e dendura, tërë qime të trasha. Gjithë ditën punonte dhe i vinte rrotull mullirit me ato duart e mëdha si panxha. Ishte i fortë

sa e hidhte killën në pot me gishtin e njerës dorë. Sa vinte në udhë mullirin, dilte te sheshi para portës me sqepar në dorë dhe i shtrohej punës. Se ndërtonte zgjedha e parmenda, vitellë e kuptore, latuarë e sope e rrallëherë, me porosi të një dembeli të mërztur që rronte në fshat, i bënte njëfarë luge të gjatë e me kokrriza për të kroitur kurrizin.

Ja edhe sot e kësaj dite më bëhet sikur e kam përpara atë mullirin me Kolën te porta, ku dukej i mbërthyer një patkua i madh.

Një tumbë plepa e shelgje udhëtonin me të madhe dimër e verë aty rrotull mullirit. Në atë pyll drurësh ziente beharit një mizëri shpeshërie si të ishin zgjoje bletësh kur roitin. Strehët e mullirit sikur qeshnin të mbushura rrëngë me çerdhe dallëndyshesh. Nëpër bisqet e degëve, në fole prej bari, rronin si fqinjë të mirë harabela e gushkuqë, garguj e piktha. Edhe një shtërk i madh e qafëgjatë ngrinte folenë me gjemba kullumbrie mbi oxhakun e vjetër të mullirit. Se Kola kishte një dashuri të thellë për shpeshët. Kur dilte pas jazit për të mbledhur ujërat e haste harabelat duke pirë ujë, qëndronte në vend e ulte kokën i përmbledhur si në kishë kur dëgjonte ungjillin. Rinte ashtu gjersa shpeshët largoheshin vetë.

Ndën plepat, atje ku derdhen ujërat e pendës, rridhte lumi i madh, i fshatit, që zbriste tatëpjetë duke dremitur në shtratin e tij mbuluar nga hijet e shelgjeve. Në ditët e verës, kur shtrëngonte vapa e largoheshin rosat, binte qetësia. Atëhere kërcenin peshqit mbi faqen e ujërave e thithnin atë pahun e miellit që zbriste dallgë-dallgë nga porta e madhe e mullirit.

Shpeshët pushonin të shkujdesur në foletë; veç pikthat me ato si freska të vogla e të kuqe në kokë qëllonin me sqep trungjet e bardha. Ndonjë vajzë çapkëne me llërë përveshur lidhte legëtyra thekërishte atje pas lumit ndën shelgjet. Në foletë, gollogushët binin në gjumë. Bota rreth mullirit platitej e mbytur në atë zhurmën e parreshtur të ujërave që vërshonin nga sopi, gjersa kalonte aty pari ndonjë gomare e urtë ngarkuar me pleh.

Atëhere gjendja merrte zjarr dhe qetësia kthehej në një lesh e li britmash e pëllitjesh në rrezik të kapistrave që tendoseshin e bëheshin copë e trokë nga sulmet e përsëritura e luftarake! Sulej përjashta Kola me ndonjë tjetër e, duke qeshur si me pahir, mundohej të kthente në vend paqen e qetësinë me ndihmën e kërbaçit. Kështu më prishej gjumi dhe vrapoja jashtë duke lëshuar thirrje sulmi...

Kur mbaronin përleshjet, shihja ata gomarët perçegër që ngrinin turinjtë nga qielli e bënin ngërdheshje sikur i kërkonin shën Pjetrit të hapte defterët për kopaçet që hëngrën kurrizit e vitheve.

Në ditët e pranverës kur kuanin bretkosat dhe sillej në qiell skifteri, ruaja rosat e Kolës aty anë lumit poshtë mullirit; ngrija pantallonat gjer mbi gju dhe futesha në lumë. Uji ishte i vakët sa nuk më bënte zemra të dilja jashtë; peshq të vegjël më gudulisnin pulpat e njoma.

Ja se ku afroheshin atëhere vajzat e fshatit me pëlhurën e pajës ndër krahë, e shtronin ndër ata gurët e vjetër të mullirit, që vinte Kola pas lumit, dhe hynin në ujë për të larë.

Më dehej shpirti atëhere nga gazet që dëgjoja. Qeshnin dhe këndonin vajzat me gropëza në faqet, laheshin duke u përkulur pas pëlhurës, sa faqet e kuqe u mbështeteshin pas ujërave dhe gërshetat e gjata ua merrte rryma. Ja, atëhere u zbardhte gjiri e gusha si bora e Gramozit atje tej, që s'ka të tretur as dimër, as verë. Pa kur ndodhte të ma trazonin rosakun e Kolës për zullumet që bënte (bënte ç'bënte, ish punë për 'të), e lëshoja gojën me urof atëhere ashtu si dija e si ma merrte mendja, sa vajzave u bëhej balli flakë e më ndiqnin me grush-ta uji. Po në më ndiqnin e në më shanin zemra ua ndillte fjalët e mia. Kjo zgjatte gjersa dëgjonte Kola dhe më dilte krah:

«Mjaft, moj çupa, ma ngatë djalën... Lëreni, moj, se, është i vogël, lëreni, moj, se ja, u rrit, pa do t'ju zërë udhën... do t'ju zërë udhën t'ju marë shaminë!..»

Në oborrin e mullirit aty pas strehëve, ishte hedhur një pendë e vjetër druri e në lugët e saj nxirrnin krye

tufa najazme. Ulesha aty e vëzhgoja Kolën kur gëdhendte shtiza e parmenda. Ai i gedhendte me punë e ndjersë, po unë i ndihja me gjuhën time që e sillja dhe e ndukja nëpër dhëmbë. Po shpeshherë lodhej, se druri ishte i zgjedhur prej rrënje e më hidhte nga një fjalë:

— Do ma vjedhësh zanatin, o kapedan? Vërë re, se edhe yt gjysh usta ka qënë. . .

Unë përmblihdhesha e kruaja gushën me mjekër, po fjalë nuk nxirrja; humbja i tëri pas strungullishtave që zhvatte tehu i sqeparit. Ashtu ja humbja tragën vetes i ndenjtur disi këmbëkryq që të më rrihte era për freski.

Një ditë, kur u ndodhëm kështu vetëm për vetëm me Kolën, ja se ku i ndritën sytë për një çast. . . pastaj buzët ju çelën edhe më, rrudhat ju tendosën në ballë e ju mblodhën në çip të syve, ju shkri një gaz e një e qeshur, sa foli me shaka:

— Mbylle dyqanë, bre kapedan. . .

Po unë asi kohe isha i vogël e më t'u shtriva përmbys e ja dhashë të qarit me thirrje e buçima sa, besa po, e lashë mullirin në baltë.

Rendën gratë e u ngrit Kola, dhanë e morën të më pushojnë, po unë isha i goditur keq në sedër dhe e ngrija kujen në majë. sa më kërceu damari i ballit dhe me digjte gurmazi i gjoksit.

Por dikush me një gjuhë nepërke vërshëlleu me të sharë. Ishte Katua e Llambros:

— Lëreni, moj, të qajë sa t'i fryhen sytë e të pëlcasë. . . thirrë, qerata. . . thirrë më shumë. . .

Ishte kjo një ndërhyrje e paduruar në punët e brendshme që s'duhej lënë pa ndëshkuar

— . . .ëëë, moj, ç'ke ti? Gjuhëlopë!

Ja kështu pushova, për inat të Katos dhe u ngrita. Fërkova sytë e enjtur dhe ika tutje. Nëna m'u lat të flija sa të më ftohej koka, po unë nuk u binda, se e ndjeja veten burrë e haku duhej marrë pas kanunit e zakonit.

Majë gardhit varej një goxha kungull rrumbullak. Mora çelikanin. e ndava nga rrënja dhe e kapa për bish-ti. Që të mos shihte njeri punën time, u futa në mes të

bathëve dhe u vura ta bëj kungullin fener. Po, kur i hapa vrimën e parë, më kërceu në kokë e drejta e hakmarrjes dhe u hodha përpjetë si shqiptar i vjetër që i thosha vetes. Ja nxora zorrët kungullit dhe, jo në jaz, se mbahej në reshkat¹⁾, po për inat të Kolës, shkoj dhe e vërvit brenda në kade. Atje ujërat gumëzhinin sikur të ishte ndonjë pëti²⁾ e madhe.

Sa piu nja dy gllënka ujë e sa lëshoi ca flluska, ky kungulli me vrimë mori drejt e tatpjetë sa e mbajti zhytjen aty te sopi afër pendës. Sopi u zu, guri i mullirit qëndroi e ujërat e kades teptisën përjashta.

E sa më shumë vërshonin ujërat e trembura, e sa më shumë ndihej zëri i Kolës që po i mbytej mulliri, aq më thellë futesha unë ndër ferrat karshi mullirit. Atëhere se kush hoqi dërrasën e cfratit³⁾ dhe vërshimi zu të gajasë; ujërat filluan të derdhen nga sopi me ca zhurma e gogësima që s'i kisha dëgjuar herë tjetër. Pastaj e pashë Kolën që doli nga cifuni⁴⁾ me sqepar në dorë, i qullur si dordolec.

Po dikush do ta kishte parë «trimërinë» time, se ndjeva emrin që u zu në gojë me të shara. U tremba e u shukosa sa m'u mbushën këpucët dhe i ndjeva këmbët të lagura. . .

Shtrenjt e pagova «trimërinë» time e veç e veç: paga e madhe ish për dëmin e mullirit, e vogla për kungullin.

Ndenja fshehur disa ditë dhe nuk dola në pjacë. Kola vazhdimisht më kërkonte:

— Thuajini, moj, djalit të dalë, se fajin e kam vetë!

— Jo, ore Kolë, jooo — ja kthente nëna duke situar në magje. — Nuk e kam djalën në shtëpi, ka marrë malet e ka dalë kaçak. . .

1) lesë e vogël që ndalon hyrjen e sendeve në kadet e ujit të mullirit.

2) tundës.

3) fraksion i jazit ku kthehen ujërat për të mos shkuar në kade.

4) Vendi ku vërtitet penda e mullirit.

— Lërini, moj, shakatë, po thuajini të dalë, se e kam në zemër e do t'i shes zananë.

Unë dëgjoja i mbledhur kruspull si kërmill e rrija hundëvarur sikur më kishte ngrënë derri brumin.

Por asaj jave ngjau në fshat një gjëmë që e la në hije atë që bëra unë. Dikush kishte futur në një torbë kozine maçokun e Tases, ish ngjitur majë kishës dhe kish lidhur torbën në gjuhën e kambanës së madhe.

Atë shamatë dhe rrëmujë kurrë s'e kam dëgjuar. Kam bana gjëmonte si ditën e gjyqit të madh, maçoku hidhej, çirrej e ulërinte si lugat... pa u trembën njerëzit sa u hyri lepuri në bark. U mblodhën ca burra me zemër aty te kisha, ca të tjerë i thirrën vrapit te dhespoti e ca te beu i Kuçit, kur... maçoku dha e dha e plasi! Pa do ti që ma ngjitën mua edhe këtë reng? Sa edhe sot e kësaj dite Dhori i teto Savos, i hollë si cirua, ma nxjerr gjuhën kur e takoj në udhë e më mban mëri se gjoja unë u bëra shkak që erdhi në botë shtatanik, dy muaj para afatit! Mirë thotë fjala: «Më mirë të të dalë syri se nami.»

E kur dëgjova se ma hodhën fajin mua, m'u ngashërye shpirti, buza m'u drodh e ju avita Kolës duke shërëmtirë:

— Dilmë krah, o xhaxhi Kolë, se për kokën e babait unë nuk kam gisht në atë punë.

Zëri më dridhej, lotët më roniteshin palë palë e bryllët e gjunjët i ndjeja si të këputur. Më mori ndër krahe Kola. M'i fshiu lotët me ato pëllëmbët tërë miell dhe më dha zemër duke qeshur.

Tani miqësia jonë u përtëri; veç kur e tokoja Kolën andej nga kadet e ujit, nuk e shihja dot në sy, ikja i turpëruar mënjanë e shkoja i mbushja ujë me bardhakun që e mbante vulosur me një koçan misri. E tani jo me gënjeshtër te jazi a te pellgu, as te pusi i Naqove, por tutje fshatit te çesma e Llëngës, ku s'pije dot me gojë, se të thaheshin buzët e të mpiheshin dhëmbët.

Kur vinte dita e shën Gjinit, më ngrinte Kola një kashtare të madhe dhe m'i varte zile e këmborë sa tundej fshati nga tringëllimat e tyre. Pastaj më sajonte qerre e

karroca me rrota, prej kulpri e spica prej druri. U lyente edhe boshtin me katran që të mos kërcëllinin e të nxirr- nin tym!

Ditë për ditë vinin e shkonin fytyra të reja në mulli. Kush vinte për të bllojtur nje qerre, kush me kalë e më dendur me qese, sipas kamjes e sipas sërës. Kishte nga ata që tregonin ndodhi e histori të vjetra, që më hynin në kokë e më dilnin në ëndërr. Kështu dëgjoja si bëri dyfek Ali Pasha me Sulltanin, si u vra Abidini i Shagut e si u prish asqeri i Xhavitit. Po më shumë më është kalitur një këngë e bukur që e këndonte për inat të Kolës një djalë cipëplatur:

*«Je lulëz e verdhë, dalë nga xheneti,
s'është me pahir, moj, me të dashur qejfi,
sapo erdhi vajza, malet vetëtinë,
gjynah perëndie, kush ja shkopsit gjinë!»*

Ndër netët e majit mblidheshin aty në trarët para mullirit djemtë e rritur të fshatit. Qeshnin e këndonin si të rinj, se zemra u ndillte gaze dhe rinia i shponte për këngë e valle, ashtu si i shpon tagjia mëzat e rinj për të harbuar gërxeve. Unë, dilja jashtë këmbëzbathur, merr- ja maçokun në prehër dhe ulesha mënjanë pas plepave për të mësuar punët e djalërisë, se — si e thotë edhe fjala — sheh rrushi rrushin dhe skuqet.

Andej matanë lumit nga ai vidhi i madh i Shëngjer- gjit me degët e përdredhura si çengelë, dilte hëna e lan- te në argjend plloçat e mullirit dhe currilat e ujit që vërshonin nga penda. Mizëri bilbilash ja thoshin këngës aty rreth nëpër bisqet e plepave, e nipi i vogël i Kolës, që i binte violinës, e hiqte harkun sa ta ngrinte shpirtin peshë e ta hidhte tutje nëpër pyje e vraga ku këndonin të bukurat e dheut. Të tjerë e ngrinin këngën me afsh e vrull rinie:

*O bilbil ta bërë benë:
në ta gjetsha dot folenë,
do ta marr ta hedh në lumë,
se na le çupat pa gjumë.*

. :

— Ç'janë këto turpe që këndon, bre? — ua priste Kola i habitur. — Ku i keni këngët e trimave!

Djemtë qeshnin dhe i mblidheshin plakut përreth. E merrte fjalën Kola atëhere dhe tregonte ndodhi të lash-ta. E fillonte me kohën e Turqisë, kur luftonin halldupët me Themistokliun, e zgjatte me frëngun që mblidhte njerëzinë angari dhe tundte kokën me dëshpërim kur zinte në gojë vitin e njëzet e katër, kur bejlerët me Zogun e përzunë Nolin.

Kur zhurma e gurëve e ndërronte zërin, qe shenjë se mielli ish mbledhur kapulicë e duhej hequr mënjanë. Atëhere e priste fjalën Kola dhe u kthehej djemve:

— Hajde, merrjani një herë «Ali Pashës» tashti e ikni, se nesër ju pret puna e duhet hequr sopata.

Ngjau një ditë pas ca vjetësh që e gjeta Kolën ndenjnjur mbi një gur të vjetër me kokën ndër duar. Ishte i vrerosur dhe i thelluar në mendime. Kjo ndodhte në ato ditë kur u hap fjala se pllakosi Italia. Fjalën e kisha dëgjuar edhe vetë kur pashë vullnetarët që u nisën për në Durrës të luftojnë të huajin. Shkova ngadalë përpara gurëve të mullirit dhe ngula vështrimin në gushën e portit që rridhte e s'kishte të sosur. Guri vërtitej me sulm e ujërat vërshonin me potere. Asaj dite pamë edhe që erdhën të huajtë. Në fillim u dëgjuan zhurma motorësh e më vonë u dukën aeroplanat e Italisë që silleshin poshtë e lart. Njerëzit në fshat u dëshpëruan, po Kola u jepte zemër:

— Është vakëf ky vendi ynë, ore, kush vjen me dhunë, me turp do ikë.

Më tej na kaluan nëpër fshat ushtarët e huaj me pendë kaposhi në helmetat e të veshur me këmisha të zeza. Njerri nuk doli t'u japë ngjatjetën e sekush i shkoi llozin portës.